

Musica Sacra 2023: Barmhartigheid

Toelichting

Barmhartigheid doordringt de Schriften van het Oude en het Nieuwe Testament, als een rode draad. Vooral de psalmen bezingen hoe de gehele aarde vervuld is van Gods barmhartigheid (deel A). Desalniettemin past het de sterfelijke mens voortdurend om Gods barmhartigheid te smeken. In deel B horen we Abraham en de eenzame biddende mens in de psalmen. Christenen horen er later de stem van Christus in, die tot zijn Vader bidt. De componisten van het gregoriaans verklanken het woord *mi-se-ri-cór-dia* dusdanig zorgvuldig, dat het woord *cor* (hart) er duidelijk bovenuit klinkt. Soms wordt het woord ook in het meervoud gezet: *mirifica misericordias tuas* (toon de wonderen van uw genade - Ps.17(16),7).

Met Jezus krijgt Gods onvoorwaardelijke barmhartigheid een gelaat: in deel C wordt de vreugde bezongen rond de terugkeer van de Verloren Zoon. De genezing van blinden wordt verklankt in een reeks antifonen, die ons in de Codex Hartker, de belangrijkste oude bron voor officiegezangen, een dramatische groei in de gebeurtenissen laten horen. Tenslotte bidden, aan het einde van deel C, tien melaatsen Jezus om genezing, opdat ze kunnen terugkeren tot het leven. Met de antifoon *Dum intrasset Jesus* luiden we het Magnificat in, waarin in het vijfde vers uitdrukkelijk over barmhartigheid gezongen wordt.

In de christelijke traditie zijn uit het Bijbelse getuigenis de Werken van Barmhartigheid naar voren gekomen. In deel D bezingt de schola als voorbeeld het spijzen van de hongerigen, het betonen van barmhartigheid en het kwijtschelden van schulden. Met de antifoon *Serve nequam* is de Bijbelse lofzang Benedictus uit het Lucasevangelie verbonden. In deze lofzang wordt gedankt voor de innige barmhartigheid van onze God, waarbij innig verwijst naar Gods 'ingewanden': God die tot in zijn diepste binnenste geroerd wordt en ons daarom zijn barmhartigheid bewijst. Dit Hebreeuwse denken is bewaard gebleven in de Griekse en Latijnse vertalingen van de Bijbel.

Het laatste deel E is aan het Paasmysterie gewijd. Gods barmhartigheid gaat zo ver dat Hij zijn eigen Zoon niet voor het lijden en de dood – die eigen zijn aan het leven – gespaard heeft, maar juist daardoor zijn barmhartigheid tot het uiterste toe laat zien. In het graduale *Haec dies* uit het Paasoctaaf, interpreteert de componist de Paasboodschap op geheel eigen wijze: ingetogen en eenvoudig, doch groots: het muzikale hoogtepunt is geen leeg graf, maar de boodschap *quoniam bonus* (want God is goed). En zijn *misericordia* duurt eeuwig!

Bernhard Pfeiffer
Vertaling Ed Smeets

Einführung in das Programm

Barmherzigkeit (hebräisch: ḥāsād , griechisch: ἔλεος , lateinisch: misericordia) durchzieht die Schriften des Alten und Neuen Bundes wie ein roter Faden: Insbesondere die Psalmen besingen, dass die ganze Welt voll ist von Gottes Barmherzigkeit (Teil A). Und dennoch muss der endliche Mensch ständig um diese Barmherzigkeit bitten, Gott gleichsam anflehen: In Teil B ist es Abraham und der einsame Beter in den Psalmen (im patristischen Verständnis auch Christus selbst als *vox Christi ad Patrem*). Die Gregorianischen Komponisten vertonen das Schlüsselwort *mi-se-ri-cór-dia* mit seinen drei praetonischen Silben und der Stammsilbe *cor* (Herz) immer mit außerordentlich großer Sorgfalt. Gelegentlich wird das Wort auch im Plural gebraucht: *mirifica misericordias tuas* (wirke Wunder deiner Erbarmungen, Ps. 16, 7).

Mit dem Auftreten Jesu bekommt Gottes vorbehaltlose Barmherzigkeit ein Gesicht: In Teil C wird zunächst die Freude über die Rückkehr des verlorenen Sohnes besungen. Die Heilung des Blinden (Lukas 18, 35 ff.) ist vertont in einer Reihe von Antiphonen, die uns in ihrer Anordnung im Codex Hartker, dem wichtigsten Codex für das Offizium, eine dramatische Steigerung des Geschehens bezeugen. Schließlich bitten am Ende unseres Teils C zehn Aussätzige Jesus um Heilung und damit die Rückkehr ins Leben: Mit der Antiphon *Dum intrasset Jesus* verbinden wir das *Magnificat*, in dessen fünftem Vers ausdrücklich von der Barmherzigkeit die Rede ist.

In der Tradition des Christentums haben sich aufgrund der biblischen Zeugnisse „Werke der Barmherzigkeit“ etabliert: In Teil D besingen wir exemplarisch: „Hungernde speisen“, „Barmherzigkeit üben“ sowie „Schulden erlassen“. Mit der Benedictusantiphon *Serve nequam* ist das lukanische Canticum *Benedictus* verbunden: Darin hat sich in der Formulierung *per viscera misericordiae Dei nostri* (wörtlich übersetzt: *durch die Eingeweide der Barmherzigkeit unseres Gottes*) das leiblich-geerdete, hebräische Denken über die griechische wie lateinische Bibelübersetzung hindurch bewahrt.

Der letzte Teil E unseres Programms ist dem Ostergeschehen gewidmet: Dass Gott seinen eigenen Sohn nicht verschonte zeigt, dass er seine Barmherzigkeit auf das Äußerste treibt. Im Graduale *Haec dies* der Osterwoche deutet der Gregorianische Komponist diese Osterbotschaft auf seine ganz eigene, schlichte, aber großartige Art und Weise: Nicht etwa ein leeres Grab ist der musikalische Höhepunkt der Komposition, sondern die Botschaft *quoniam bonus* (denn Gott ist gut), und seine *misericordia* währt in Ewigkeit!

Bernhard Pfeiffer